

De Zelfzwichter

LOPPERSUM, Molen

Colofon •

De Zelfzwichter, Jaargang 23 no. 82

Juni 1996 • 2

ISSN 1383-3340

DE ZELFWICHTER is het orgaan van de Vereniging van Vrienden van de Groninger Molens, opgericht op 4 oktober 1973. Het blad verschijnt in de maanden **maart, juni, september en december**. Aan het lidmaatschap van de Vereniging van minimaal f 25,- per jaar is het abonnement van DE ZELFWICHTER gekoppeld. Losse nummers kosten f 2,50 exclusief porto.

Correspondentie-adressen •

- Vereniging van Vrienden van de Groninger Molens, Postbus 213, 9700 AE Groningen.
- Redactie van DE ZELFWICHTER, p/a H.A. Hachmer, Mezenlaan 43, 9663 CM Nieuwe Pekela
☎ (0598) 61 63 93 (op werkdagen van 10-17 uur)

Adressen van het dagelijks bestuur •

- T. Kalk (voorzitter), Rijksweg 148, 9734 AP Groningen
☎ (050) 541 63 86
- G.J. de Vries (secretaris), Donellenlaan 66, 9679 CG Scheemda
☎ (0597) 59 19 31
- B. Tiemens (penningmeester), Herestraat 11, 9843 AH Grijpskerk
☎ (0594) 21 34 50

Redactie •

W.O. Bakker - Harkstede, H. Berends - Sebaldeburen,
P. van Dijken - Uithuizermeeden, H.A. Hachmer - Nieuwe Pekela

Aan dit nummer werkten mee •

H. Biauww, C.E. van der Horst, M.E. van Doornik,
K. Faber, B. Oomkens, G.J. de Vries

Grafische vormgeving •

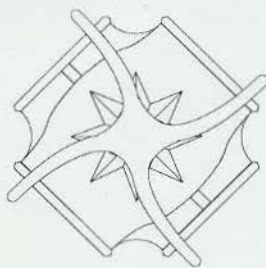
Henk Berends, Sebaldeburen

Drukwerk •

Drukkerij Hoekstra, Grijpskerk

Sluitingsdatum Kopij •

15 augustus 1996

pag 3 • Onze Vereniging wil zich inzetten om de molens meer te promoten. Nieuwe fietsroutes worden ontwikkeld. Ook wordt er een beroep gedaan op de vrijwilliger om de bereikbaarheid van zijn molen niet in een zoektocht te laten ontaarden.

pag 11 • In Roderwolde is het dit jaar extra proper. In de linkerzijvleugel van het molencomplex WOLDZIGT is een tentoonstelling over zeep en de bijbehorende verpakking.

pag 19 • Vrijwilligers in opleiding en molenaars uit Oost- en Noord-Groningen zijn op excursie geweest naar Brabantse en Gelderse molens. Een verslag door Martin van Doornik.

pag 24 • In VRIJWILLIG MOLENAAR EN MOLENMAKER door H. Blaauw een verhaal over mulder Begeman en molen de NOORDSTAR. Belevissen uit vervlogen tijden.

pag 32 • Met een niet aflatende enthousiasme blijft heer Van der Horst boekenrecensies schrijven. Hij heeft er bijna 600 op zijn naam staan. In ZELFWICHTER 68 van 1992 verscheen op pagina 36 de 500ste boekrecensie genaamd ONDER DE WIEKEN VAN "DE VALK"

Verder in deze ZELFWICHTER

- pag 2 •** Redactioneel
- pag 3 •** Bestuursmededelingen
- pag 4 •** Voorjaarsvergadering Vereniging
- pag 5 •** Molennieuws
- pag 9 •** Nationale Molendag 1996
- pag 10 •** Molentheaterproject
- pag 10 •** Inhoudsopgave verschenen ZELFWICHTERS
- pag 12 •** Gildenieuws
- pag 14 •** Hoe werkt ... (2)
- pag 17 •** Nieuwe impuls voor herbouw DE STER (U.)
- pag 23 •** Op bezoek bij de molenaar
- pag 26 •** Het openleggen van een koppel maalstenen in een standerdmolen
- pag 30 •** Verstild verleden (deel 17)
- pag 32 •** Over een molenverzameling
- binnenkant omslag •** Molenwinkeltje

Bij de voorplaat •

*Een fraaie foto van koren- en pelmolen DE STORMVOGEL te Loppersum. Als u deze foto vergelijkt met de afbeelding in het Groninger Molenboek van 1981 dan zult u enkele opmerkelijke verschillen kunnen constateren.
(foto: coll. HB)*

Redactioneel

Commentaar • Voor je het weet is het jaar al weer om en staat de vakantie voor de deur. Velen trekken er op uit om verre oorden te bezoeken. Toch zijn er nog genoeg mensen die nooit het dorp uitkomen, of hooguit voor een dag. Onlangs zag ik een reportage over Ootmarsum. Een oude mevrouw kwam aan het woord. "Gelukkig is hier niets veranderd en dat hopen we zo te houden", zei ze. Het dorp als oude vertrouwde houvast, maar natuurlijk is er veel veranderd, alleen ze merkt het niet. De dame stond bijvoorbeeld gras te maaien met een moderne elektrische grasmaaier!

In diezelfde periode las ik een boze, ingezonden, brief van twee personen uit Gieten. Boos over de plannen om bomen te kappen bij de molen. Hoe durfden ze zo iets te doen. Ook hier leek het voor deze dorpsbewoners alsof er niets veranderd was, het groen was er voor hun gevoel altijd al geweest. Bovendien doet de groenlobby alsof het areaal bos in Nederland is afgenomen. Niets is minder waar, vanaf het begin van deze eeuw is de oppervlakte bos meer dan verdubbeld! (In de volgende ZELFWICHTER hierover meer) De tijd staat in sommige plaatsen misschien stil, maar de bomen niet. □

H.A. Hachmer

Beterschap • Terwijl wij de redactievergadering hielden, lag ons mederedactielid, de heer W.O. Bakker in het Martiniziekenhuis te Groningen. Op het moment van het verschijnen van DE ZELFWICHTER was de heer Bakker weer behoorlijk opgeknapt. Hij wacht nu op een oproep voor een volgende ingreep. Ook moet hij nog een aantal keren worden bestraald. Wij wensen hem en zijn vrouw veel sterkte. □

Bestuursmededelingen

Onze provincie telt ruim 80 molens en nog vele molenrestanten. De molens zijn het bezoeken waard en de molenrestanten kunnen nog veel vertellen van de rijke molenhistorie.

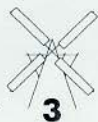
Om het molenbezoek te verbeteren is de Vereniging voornemens een aantal molenroutes uit te brengen. In het verleden heeft de vereniging dit ook al gedaan, maar deze routes zijn aan herziening toe. Enkele VVV's en regionale molenstichtingen hebben ook al enkele routes uitgegeven. Wij zijn echter van mening dat er nog wel een aantal routes bij kunnen. Ons voornemen is om zoveel mogelijk molens in de routes op te nemen. We willen dit graag doen in samenwerking met de moleneigenaren en vrijwillige molenaars. Als u hierover reeds ideeën heeft verzoeken wij u contact op te nemen met de heer G. Koster, Schoolstraat 14, 9321 HD Peize, ☎ (050) 503 25 37.

De routes langs molens kunnen interessanter worden als er meer bezienswaardigheden in worden opgenomen. Alle bezienswaardigheden willen graag bezoekers. Samenwerking met routes is dan ook aan te bevelen. Het biedt ook meer mogelijkheden om routes onder het publiek te krijgen. De openingstijden van molens is vanwege het geringe aantal vrijwilligers een probleem. Om bezoekers niet teveel teleur te stellen is het wenselijk dat er bij iedere molen een bord komt waarop informatie over de functie, historie, eigenaar, vrijwillige molenaar(s) en openingstijden is aangegeven.

De molens zijn veelal een opvallende verschijning in de dorpen en in het landschap. Toch hebben bezoekers soms moeite om de juiste toegangsweg naar enkele molens te vinden. Voor deze molens is een betere bewegwijzering gewenst.

Hierbij verzoeken we de vrijwillige molenaars om eens te kijken naar de toegang van hun molen. Indien blijkt dat er wat schort aan de bewegwijzering naar de molen, dan kan er een plan worden opgesteld waarin de plaats en de tekst op de borden wordt aangegeven. Dit plan dient te worden overlegd met de eigenaar van de molen en met de gemeente waarin de molen valt of waar de borden moeten worden geplaatst. Wellicht zijn er ook nog andere wegbeheerders die hun medewerking moeten verlenen. Indien de vrijwillig molenaar en/of de eigenaar dit wenst wil onze Vereniging wel behulpzaam zijn met het opstellen van een bewegwijzeringsplan.

Wij verwachten dat met de uitvoering van deze plannen het bezoek aan de molens wordt gestimuleerd. □

Voorjaarsvergadering van de Vereniging

door Henk Berends

De voorjaarsvergadering van onze Vereniging werd dit keer gehouden in het Postiljon Hotel te Haren op 25 april jl. Er was sprake van een redelijke opkomst. Aan het begin van de vergadering werd een moment stilte in acht genomen naar aanleiding van het overlijden van de vader van de heer B. Dijk. De heer W.O. Bakker moet binnenkort een operatie ondergaan en kon daarom vanavond hier niet aanwezig zijn. Hem wordt sterkte toegewenst.

Het bestuur stelt met tevredenheid vast dat de contributie verhoging geen gevolgen heeft gehad voor het aantal leden. Afgelopen jaar was het saldo +31. Hiermee komt het totaal aantal leden van onze Vereniging op 743. Om het aantal leden verder te laten toenemen komt er binnenkort een nieuwe ledenwerffolder. Er vindt overleg plaats met de andere molenorganisaties in onze provincie om te gaan samenwerken en te komen tot één molentijdschrift, één P.R.-commissie en één archief. Daarnaast is er een werkgroep opgericht die nieuwe uitgaven van molenroute's gaat voorbereiden en uitvoeren. Een artikel hierover leest u elders in deze ZELFWICHTER.

Mw. B. Tiemens, F.L. Humbert en Marcel Duursma treden als bestuurslid af en worden door de voorzitter bedankt voor hun inzet. Aan hen wordt een boek met topografische kaarten van de provincie Groningen overhandigd. Doordat er nog geen nieuwe penningmeester is gevonden blijft Bea Tiemens nog een tijdje in functie. Bij acclamatie wordt de heer W.O. Bakker benoemt tot erelid van onze Vereniging. Aan hem zal een tinnen bord met inscriptie worden overhandigd.

Het dechargeren van de penningmeester leverde geen commentaar op, hierop werd de penningmeester bedankt voor de correcte boekhouding. Het vinden van nieuwe kascommissieleden leverde enkele pijnlijke stille momenten op...

Het nieuwe huishoudelijk reglement werd zonder op- of aanmerkingen door de leden vastgesteld.

De "vers van de pers" verschenen inhoudsopgave van alle verschenen ZELFWICHTERS wordt door Henk Berends aan het bestuur overhandigd. Deze aanvaardt dit exemplaar onder dank.

Door enkele leden wordt geïnformeerd naar de stand van zaken rondom de molen- en fietsdag; blijft dit in de toekomst gekoppeld of gaan deze twee evenementen ieder hun eigen weg? Gewezen wordt op de enquête

die het Gilde onder haar leden heeft gehouden. De uitslag daarvan is nu nog niet bekend.

Na de pauze volgt een interessante verhandeling over houtzaagmolens door de heer J.C. van Driel, houtzager op *De Jager* te Woudsend. Het onderwerp wordt in drie onderdelen behandeld: DE MOLEN, DE BOMEN, HET ZAGEN. De dia's bleven achterwege door het ontbreken van het verhaal dat bij de dia's hoort. Ons levend molenboek, de heer W.O. Bakker was helaas verhinderd. Des al niet te min werd het toch nog bijna elf uur voordat de vergadering als gesloten kon worden beschouwd. □

---

molennieuws

Molennieuws

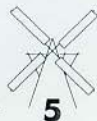
De nummers bij deze molennieuwtjes verwijzen naar het molennummer in de tweede druk (1981) van het Groninger Molenboek.

7. **Koren- en pelmolen *De Jonge Hendrik te Den Andel* •**

Door versleten kruineuten sleepten de voeghouten over de keerkuij en daardoor kruide de molen zeer zwaar. Door de molenmaker zijn er nieuwe kruineuten ingezet, waarbij de kap 3 cm. omhoog gebracht is, zodat de kaphoogte nu 19,85 meter bedraagt. Uiteraard is de bonkelaar op de koningspil hierbij omgewigd. Tot vreugde van de vrijwilliger kan hij nu veel lichter kruien. Leuk voor de Arbodienst...

Eind maart/begin april 1996 heeft vrijwilliger Van Doornik een nieuwe steenkraan van eikehout gemaakt. De oude steenkraan uit 1847 was te vermolmd voor het lichten van de loopersteen. Verder heeft hij een aantal nieuwe kammen voor het spoorwiel vervaardigd.

18. **Koren- en pelmolen *Ceres te Spijk* •** In de eerste week van april werd door de fa. Dunning te Adorp hier het noordelijke veld van het houten onderachtkant aangepakt. Allereerst werd het oude potdeksel kleedhout verwijderd, waarna enkele kruisen werden vernieuwd. Daarna werd eerst een verticale beschieting aangebracht met tevens twee nieuwe raamkisten met ramen. Op de verticale beschieting is luchtdoorlatend plastic aangebracht met daarover een nieuwe potdeksel buitenbekleding.

In totaal zijn nu vier velden geheel hersteld, de overige vier aan de zuid- en oostkant zullen in de toekomst worden opgeknapt. Vooral de zuidoostzijde zal hier nog het nodige werk vergen omdat de betreffende onderachtkantstijl niet best meer is. Eind april werden nog enkele binnen- en buitensluitingen van de stelling vernieuwd.

- 61. Korenmolen *Windlust* te Zandweer •** Zaterdag 17 augustus a.s. zal het 20 jaar geleden zijn dat deze molen na restauratie van 1975-'76 door de toenmalige gedeputeerde Halbe Kuipers weer officieel in gebruik werd gesteld. Om dit heuglijke feit te herdenken is de molen de gehele dag geopend voor het publiek. Door de plaatselijke Molencommissie *Windlust* worden diverse activiteiten op touw gezet: o.a. een tekenwedstrijd voor de kinderen, pannekoeken bakken en een muzikale omlijsting. De heer J. Wieringa, destijds voorzitter van de molencommissie, zal de molen opnieuw op deze dag "officieel openen". Al met al belooft deze dag heel wat, hopelijk werkt ook het weer mee.

*Koren- en pelmolen DE LEEUW te Oldehove. De kap met de complete binnenroede staat op de grond.
(foto: MEvD, 29-04-96)*

Koren- en pelmolen DE ONRUST te Oude Pekela met afgenomen kap.

(foto: PvD, 14-04-96)

- 89. Koren- en pelmolen *De Leeuw* te Oldehove** • Een ware "kappenregen" in onze provincie dit voorjaar. In navolging van de molens te Garsthuizen, Oude Pekela en Winsum is dit de 4de molen waar op 26 april de kap werd afgenomen. Aan deze molen, die al sinds 1994 stil staat, zal de kap worden hersteld, een roede worden vervangen en een nieuwe stelling worden aangebracht. In september 1995 werd het groene licht gegeven voor de restauratie waarmee een bedrag van f. 225.000,-. Is gemoeid. Uitvoerder van het werk is de fa. Jellema te Birdaard.
- 92. Koren- en pelmolen *De Onrust* te Oude Pekela** • Na de voorbereidende werkzaamheden, zoals roeden kaalzetten, staart en schoren verwijderen, zijn hier de werkzaamheden gestart op woensdag 10 april met het afnemen van de kap. Eén en ander was nog te zien op TV-Noord in het regionaal nieuws. Uitvoerder van het werk is fa. Doornbosch te Adorp.
Het werk omvat onder anderen een vrijwel geheel nieuwe kap, gedeeltelijke nieuwe achtkantstijlen, kruiring, boventafelement en houtwormbestrijding.
- 114. Koren- en pelmolen *De Hoop* te Garsthuizen** • Eind maart is de firma Jellema te Birdaard begonnen met het herstel van de kap, waarvan de belangrijkste onderdelen gelukkig behouden konden worden. Nieuw zijn: korte- en lange spruit, penbalk, kapspanten en gordingen, voorkeuvelens en bedekking van de kap.
De gietijzeren bovenas lijkt de brand goed te hebben doorstaan. Ook beide roeden zijn goed gebleven en zullen weer worden gebruikt. In de loop van de maand april is de kap opnieuw gedicht en van een laag dakleer voorzien. Een bijzonderheid is dat in het achterkeuvelens, links van de staart een kapluik met ramen is aangebracht. Hierover werd al eerder in DE ZELFWICHTER geschreven.
- 135. Koren- en pelmolen *De Ster* te Winsum** • In maart is door de fa. Dunning te Adorp een begin gemaakt met de restauratie van deze molen. Ook hier een nieuwe kap, tevens zal de stelling worden vernieuwd. De zelfzwichtende roede werd kaalgezet, staart en schoren werden afgenomen om de kapwissel mogelijk te maken. Op maandag 22 april werd met behulp van een kraan de oude kap gelicht. Nadat de nieuwe kap was geplaatst werd de bovenas met daarin de zeilroede in de nieuwe kap geplaatst. De

kraan zorgde er tevens voor dat de nieuwe staart en de oude lange schoren op hun plaats kwamen. De oude kap werd 's avonds in stukken gezaagd met een motorzaag door een bezitter van een houtkachel?

*Koren- en pelmolen DE STER te Winsum met de nog open nieuwe kap,
gezien vanuit molen DE VRIENDSCHAP
(foto: MEvD, 29-04-96)*

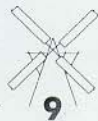

Nationale Molendag 1996 • Welnu, het is inmiddels genoegzaam bekend: met nationale Molendag '96 had het in het allemaal beter gekund. Er zijn in dit jaar geen records gebroken, behalve in negatieve zin. De wind was alom de grote spelbreker en de meeste molens kwamen dan ook pas in het begin van de middag moeizaam in beweging. Dan is het een reuze voordeel als je over stroomlijnneuzen beschikt.

Door K. Faber

Op grond van de op 31 mei ontvangen enquêteformulieren waren in de provincie Groningen 49 molens open voor publiek, waarvan er 2 niet in staat waren om te draaien. Het totaal aantal bezoekers kwam uit op 2800. De tussen haakjes geplaatste getallen duiden op het aantal bezoekers. Waar de media een voorzet hadden gegeven, kwamen de bezoekers nog wel opzetten, maar kennelijk was het koude weer te weinig uitnodigend om er gezellig op uit te trekken. Bij de GROTE GEERT te Kantens arriveerde onverwacht een touringcar met 65 Franse toeristen en dat maakte de dag van J.G. Werkman weer goed. Ook de LANGELANDSTERMOLEN te Garmerwolde mocht zich verheugen in bezoekers uit Australië en de USA.

Radio Winschoten had een live uitzending van ongeveer 10 minuten volgens molenaar Oomkens en Harmannus Noot uit Haren maakt melding van beelden op TV-NOORD van de weerman bij een hard malende molen (zijn eigen LANGELANDSTER?). Slechts incidenteel konden de molens profiteren van een fietstocht in het kader van de Landelijke Fietsdag (Vriescheloo, Farmsum, Sebaldeburen/Noordhorn/Grijskerk, Niebert). Waar dat niet het geval was: dan maar een eigen fietstocht organiseren, meende Molenstichting Winsum. Mede dankzij deze, door Derk Jan Tinga, uitgezette route leverde dit op DE VIER WINDEN te Pieterburen 95 bezoekers op en op DE JONGE HENDRIK te Den Andel (62) 22 extra bezoekers. Gelukkig dat Martin van Doornik zijn voorzorgsmaatregelen had genomen door alvast een voorraadje meel aan te leggen! J.H. Wolthuis moest met zijn KRIMSTERMOLEN (40-50 kinderen) helaas voor de prins draaien. Hopelijk komt er een oplossing voor de slechte staat van het gevlucht, want anders is het misschien volgend jaar uit met de pret... Op de GERMANIA te Thesinge (144) hadden de bezoekers over explicatie niet te klagen: er ligt een duidelijke folder voor hen klaar, gemaakt door J.F. en C.H.J. Gerkes. De heer Bijl dankte het drukke bezoek (250) op de EOLUS te Farmsum aan een artikel in het huis aan huis blad.

Het was een mooie geste om de krasse oud-vrijwillig molenaar M. de Jonge de vang te laten lichten van DE GROTE GEERT (83). Eppie Broekema te Niebert kon wegens herstelwerkzaamheden niet draaien; door middel van een expositie van oude werktuigen, schilderijen en kranteknipsels wist hij toch nog 60 bezoekers binnen krijgen. □

Molentheaterproject • Terwijl deze ZELFWICHTER verschijnt zijn de repetities voor een molentheaterproject in Oost-Groningen in volle gang. In de nazomer worden de eerste voorstellingen gegeven bij diverse Oostgroninger molens. U kunt in de regionale kranten lezen waar en wanneer. Het voorstel voor een molentheatertocht werd vorig jaar door Ben Smit, provinciaal theateradviseur, gelanceerd. Een vaste theatergroep zal worden bijgestaan door regionale koren en toneelverenigingen en uitvoeringen verzorgen bij molens. De molen als decorstuk dus. De STICHTING DE GRONINGER MOLEN en met name de MOLENWERKGROEP OOST-GRONINGEN, hebben enthousiast gereageerd en hun medewerking toegezegd. Het repertoire is meest Middeleeuws en zal worden vertaald naar hedendaags Nederlands. Let dus op de krant. □

Inhoudsopgave verschenen ZELFWICHTERS • Onze Vereniging geeft sinds 1974 op geregelde basis een periodiek uit genaamd DE ZELFWICHTER. Vooral voor leden die wel eens terug willen bladeren in verschenen ZELFWICHTERS is de nu uitgekomen inhoudsopgave van alle uitgegeven ZELFWICHTERS een handig hulpmiddel. De artikelen zijn alfabetisch gerangschikt en gegroepeerd in een aantal rubrieken. Het geheel telt op dit moment 43 pagina's. Op de voorjaarsvergadering werd het eerste exemplaar aan het bestuur overhandigd. Geïnteresseerden kunnen een exemplaar tegen kostprijs bestellen. De prijs van een papieren uitgave bedraagt f 7,50 Incl. Portokosten. Toezending op een diskette kost niets indien u een geformatteerde diskette toestuurt met een aan uzelf gerichte retourenveloppe. Vermeld eveneens hoe u het bestand op de diskette wilt hebben, bijvoorbeeld in WP, Word, dBase of Access formaat. Per kwartaal zal de inhoudsopgave worden geactualiseerd. Nieuwe versies kunt u op de bovenstaande wijze bestellen. De bestelling richt u aan: H. Berends, Provincialeweg 7, 9862 PA Sebaldeburen, Postbank-nummer 22 57 057 □

Zeep in Roderwolde • In Roderwolde, gemeente Roden, gelegen aan een landelijke fiets- en knapzakroute, staat de unieke olie- en korenmolen WOLDZIGT. Deze molen werd gebouwd in 1852 en is in 1970 door de gemeente Roden gerestaureerd. WOLDZIGT is één van de best bewaarde oliemolens van Nederland, die ook nog regelmatig in bedrijf is. Niet alleen wordt er nog regelmatig graan gemalen, maar wordt er iedere eerste zaterdag van de maand olie geslagen. Was olieslaan vroeger een beroep, nu wordt er door vrijwilligers uit het lijnzaad de olie geslagen. Lijnzaad is afkomstig van de vlasplant en de olie hieruit werd vroeger gebruikt bij het verwerken van zeep en verf.

In de linkerzijvleugel, die vroeger gebruikt werd als graanzolder, bevindt zich het Nederlands graanmuseum, waarin allerlei zaken zijn ondergebracht, die betrekking hebben op de verbouw en eind produkten van granen en oliehoudende zaden. Zowel van vroeger als nu. Ieder jaar wordt er op de begane grond een expositie ingericht met een onderwerp dat betrekking op de molen heeft. Voor 1996 is gekozen voor het thema

De geschiedenis van zeep...

In de oorlogsjaren werd er door de mensen zelf zeep gemaakt, recepten uit deze jaren 1940-1945 zijn bewaard gebleven en zijn door diverse mensen in bruikleen afgestaan voor deze expositie. Reclamemateriaal vanaf 1910, voorbeelden van verpakkingen enz. Ook werden vroeger zegeltjes gespaard, waarop mooie en ook nuttige cadeaus te krijgen waren. Dit alles is t/m september te zien in de olie- en korenmolen WOLDZIGT.

WOLDZIGT is geopend vanaf 27 april op dinsdag t/m zaterdagmiddag van 13.30-17.00 uur, voor groepen ook buiten openingstijden. Een avond fietstocht, in combinatie met een bezoek aan de molen, is mogelijk, wel graag even een afspraak maken.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met mw. A. Doornbos, Hoofdstraat 60, 9315 PC Roderwolde, ☎ (050) 503 21 98 □

Gildenieuws

door B. Oomkens

Voorjaarsexamen • Op 23 mei werden drie vrijwilligers in opleiding aan de tand gevoeld. De heer Kok uit Oude Pekela kon zich na afloop geslaagd vrijwillig molenaar noemen. De heren B.J. Scholten uit Paterswolde en W. van Rheen uit Nieuw Scheemda moeten het examen gedeeltelijk overdoen.

Najaarsexamen • Er zijn geen kandidaten voor het toelatingsexamen, zodat er dit jaar geen leden van onze afdeling voor het examen vrijwillig molenaar onder auspiciën van DE HOLLANDSCHE MOLEN zullen opgaan.

Bijeenkomst Gilde afd. Groningen • Op 29 maart jl. werd in Hoogkerk een bijeenkomst van de afd. Groningen gehouden, waar ook het bestuur van het Gilde met 7 personen aanwezig was. De opkomst was teleurstellend. Slechts 20 vrijwilligers gaven acte de présence.

De vergadering ging akkoord met de aanbeveling van de heer C. Kosmeier tot lid van het afdelingsbestuur als opvolger van de heer T. de Jong. De heer De Jong was gedurende een lange reeks van jaren betrokken bij de toelatingsexamens. Het Gildebestuur benoemt de leden van het afdelingsbestuur.

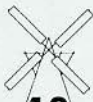
De vergadering stemde in principe in met de samenwerking met de STICHTING DE GRONINGER MOLEN en de VERENIGING VRIENDEN VAN DE GRONINGER MOLENS om te komen tot een gezamenlijke uitgave van DE ZELFWICHTER. Hetzelfde geldt voor de gezamenlijke P.R.-commissie. De eerste activiteit van deze commissie is het organiseren van het Groninger Molenweekend op 8 en 9 juni a.s. Vrijwilligers voor bemanning van een promotiestand op beurzen etc. kunnen zich opgeven bij Mw. Gerda Koster, ☎ (0597) 42 40 45.

Verder kwam aan de orde de verantwoording van de bijdrage van STICHTING DE GRONINGER MOLEN ten behoeve van de opleiding van de vrijwilligers en de verantwoordelijkheid hiervan tegenover het Gildebestuur en de subsidiegever.

Tot slot werden een aantal historische molenfilms vertoond.

De volgende bijeenkomst is op zaterdag 5 oktober a.s. te Eenrum.

Biotoop • Het jaar 1995 werd door DE HOLLANDSCHE MOLEN uitgeroepen tot biotoopjaar. Het startsein werd gegeven op de jaarvergadering op 4 maart 1995. Voor de daar aanwezigen en voor de bezoekers van de Gildevergadering op 1 april daar op volgend waren posters "Geef Molens de Ruimte" en kleurige folders over de biotoop beschikbaar.

Kort voor molendag werd het rapport Ruimte voor molens aangeboden aan de voorzitter van de vaste 2e-Kamercommissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en in ruime kring verspreid.

Aan de molenaars werd intussen verzocht de directe omgeving van hun molen in kaart te brengen en de gegevens in te zenden aan de Hollandsche Molen.

In de contactbijeenkomst van DE HOLLANDSCHE MOLEN met de verschillende molenorganisaties en -eigenaren op 17 november 1995 in Haarlem werd de Handleiding molenbiotoop gepresenteerd. Naast een uiteenzetting over de problematiek staan hierin modelvoorschriften voor een molenbeschermingszone, de berekeningsformule voor de toelaatbare bebouwings- en beplantingshoogte in de omgeving van molens en enige jurisprudentie.

Begin dit jaar werd deze handleiding aan de moleneigenaren, de biotoopwachters, de gemeentebesturen met molens, de provinciebesturen en diverse stedenbouwkundige adviesbureaus toegezonden. Daarmee zijn we er niet. Als de molenaars, de eigenaren en de organisaties op molengebied niet actief blijven, belandt de informatie bij de gemeenten in de onderste bureaula en uiteindelijk in het ronde archief.

Het gaat er om te voorkomen dat de windvang van en het zicht op de molen door nieuwe bebouwing of beplanting meer worden beperkt dan volgens de richtlijnen toelaatbaar is en dat bestaande aantastingen van de biotoop zo veel mogelijk worden teruggedrongen.

Als we maar eerst zo ver zijn dat rond alle molens een z.g. molenbeschermingszone in het bestemmingsplan is opgenomen, zoals in de publiciteitscampagne van DE HOLLANDSCHE MOLEN en door de RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG is aanbevolen. *Daarom: molenaars (en molenliefhebbers) blijf alert en neem bij plannen voor verandering van de omgeving van uw molen (bebouwing, beplanting, wegeaanleg, etc.) zo spoedig mogelijk contact op met de biotoopwachter van uw rayon.* Deze ontvangt wel informatie over bestemmingsplannen maar niet over de z.g. artikel 19 WRO-procedures, die alleen in de regionale of plaatselijke advertentiebladen worden gepubliceerd. De termijn voor het indienen van bezwaren is meestal kort. De heer Gerbrand de Vries van DE HOLLANDSCHE MOLEN is deskundig op het terrein van procedures, etc. en geeft desgewenst graag advies aan biotoopwachters, molenaars, eigenaren en organisaties.

Het Gildebestuur doet een dringend beroep op de molenaars om het vorig jaar toegezonden formulier over de 300 m. rond de molen met daarop de stickertjes met bomen en gebouwen alsnog in te zenden.

Zo nodig zijn nieuwe exemplaren verkrijgbaar bij DE HOLLANDSCHE MOLEN.

Naar aanleiding van de ter inzage legging van de "ontwerp streekplanuitwerking bosaanleg" is aan de Gedeputeerde Staten van Groningen gevraagd bij de uitwerking en toetsing van plannen op dit terrein rekening te houden met de molenbiotoop. □

Hoe werkt ... (2)

Het kruien

door Henk Berends

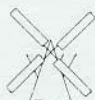

In een viertal artikelen wordt dit jaar een specifiek molenonderdeel op eenvoudige wijze nader belicht. Met behulp van een simpele schets en uitleg moet het mogelijk zijn om de molenleken onder ons enige kennis op dit gebied bij te brengen. Er zijn natuurlijk duizenden vragen over molens te stellen. Daarvoor verwijzen we u naar de specifieke molenboeken die er op dit gebied in de handel zijn. Molenaars onder ons herkennen vast de vragen die vele bezoekers op de molen stellen in de trant van : Hoe zet je de molen nu stil, Hoe kunnen die klepjes heen en weer gaan, Hoe zet je de wieken op de wind, Hoe zijn de assen gelagerd?

Nu u reeds bekend bent met het feit dat de molen een wiekenkruis heeft dat kan draaien en kan worden stopgezet (zie "Hoe werkt ... (1)") zal in dit stukje worden verklaard hoe een molenaar de wieken op de wind zet, want dat is hier in Groningen een groot probleem. De ene keer waait het uit het oosten en de andere keer uit het zuiden. Een molenaar moet wel met alle winden meegaan. (of de molen stopzetten)

Kruien is ook: de wieken naar de juiste windrichting draaien.

Als u door onze mooie provincie rijdt kunt u wel tachtig molens zien. Op bepaalde dagen zijn er verschillende molens geopend en malen ze dat het een lieve lust is. Als een molen stil staat moet u eens opletten hoe ze er bij staan. De één heeft de wieken (ROEDEN) rechtop staan (plusvorm). Een andere molen heeft zijn wieken in kruis staan (keervorm). Daartussen vindt je nog allerlei andere standen (denk maar aan rouwen en trouwstand) waar ik het dit keer niet met u over wil hebben. Nee, waar u eens op moet letten is naar welke windrichting het wiekenkruis gekeerd staat. De ene molen staat met de wieken naar het westen, een andere juist naar het oosten, weer een andere naar het noordwesten. Hieruit kunt u bijvoorbeeld aflezen of een molen recentelijk heeft gedraaid. Een molen met het wiekenkruis naar het westen, terwijl er gedurig een noordoosten wind waait heeft waarschijnlijk dan niet gedraaid. (je moet altijd een slag om de arm houden, want sommige

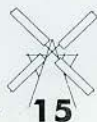

molenaars zetten hun molen na gedane arbeid standaard met het wiekenkruis naar het westen).

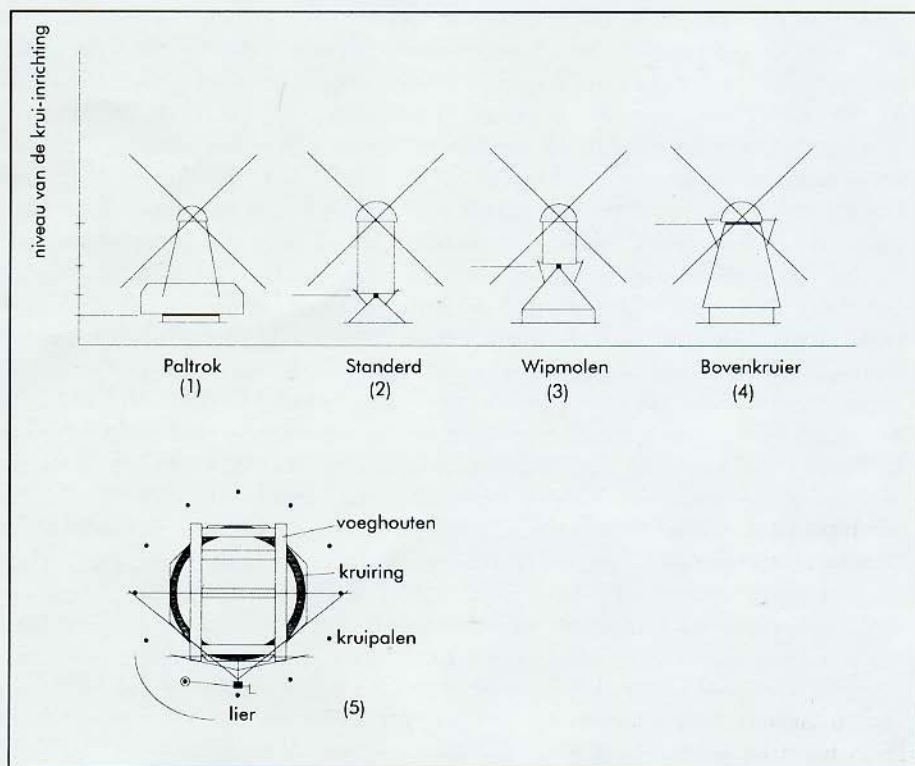
De molens die we kennen van Portugal, Griekenland of Spanje hebben vaak een vaste kap. De wieken staan dus altijd gericht naar de richting waar de wind het vaakst wekomt. Aan de kust van Portugal waait vrijwel altijd een wind die afkomstig is van de oceaan. Een voorziening om de kap naar het oosten te draaien was daarom niet aanwezig. Toen de molens in Nederland tot ontwikkeling werden gebracht (rond 1400-1600), had men wel te maken met de verschillende windrichtingen. Om een molen alleen te laten malen als er een westenwind waait is niet erg economisch te noemen. Vandaar dat de molens in Nederland met een naar de windrichting te verplaatsen wiekenkruis werden uitgerust. Men heeft dat op verschillende hoogten in het molenbouwwerk gepraktiseerd. Bekijken we de PALTROK dan kunnen we vaststellen dat bij dit type molen het gehele molenbouwwerk naar de wind werd gekruid. (zie afbeelding 1) Je zou hier kunnen spreken van een ONDERKRUIER (nee, geen typefout). Dit in tegenstelling tot een BOVENKRUIER, waarbij alleen de kap kan worden gedraaid. Afbeelding 2 geeft het draaipunt van een STANDERDMOLEN weer. Hierbij wordt globaal 2/3 van het molenbouwwerk gekruid. Zwaar werk hoor. De WIPMOLEN en ook de SPINNEKOPMOLEN hebben hun draaipunt ongeveer in het midden. U kunt zich voorstellen dat de molens van afbeelding 2 en 3 nogal wiebelig lijken. Vooral in de STANDERDMOLEN met 1 of 2 KOPPELS MAALSTENEN kun je behoorlijk zeeziek worden als ze met een flinke wind hun werk verrichten. Dergelijke molens zijn kwetsbaar bij storm en tegenwind. Omdat er voor het bemalen van polders stevige molens nodig waren, werden de achtkante- en ronde molens met hun draaibare kap ontwikkeld. In Nederland zijn verreweg de meeste molens van dit type (meer dan 800). Bij de BOVENKRUIERs zijn er 2 typen. De BINNEN- EN BUITENKRUIERs. BINNENKRUIERs komen voornamelijk voor in Noord-Holland. (meer dan 60). Deze molens hebben geen STAART, SCHOREN en SPRUITEN. Hier moet de molenaar naar de kapzolder om de molen van binnenuit te kruien. Deze molens hebben een relatief ruime KAPZOLDER. BUITENKRUIERs zijn molens waarbij een deel van het molenlichaam van buitenaf wordt gekruid.

Dan nu het antwoord • op de vraag hoe een molenaar van pakweg 70-80 kilo de wieken van een molen op de juiste windrichting krijgt. De te verkruien massa bedraagt al gauw 10.000 kilo of meer! Het maakt in principe niet uit op welk punt de molen kruit. Voor het KRUIE van BUITENKRUIERs wordt altijd gebruik gemaakt van een stelsel van balken die we voor het gemak maar even de STAART noemen. Het verdraaien

van een gedeelte van het molenlichaam vindt dus plaats via de staart. Aan het uiteinde van de STAART zit een KRUIHASPEL of een KRUILIER.

Een KRUIHASPEL is een groot wiel met acht of meer spaken. De molenaar loopt in dit wiel (net als muizen in een tredmolen) en windt daarmee de kruikabel om de as van de KRUIHASPEL. Het andere eind van de kruikabel is bevestigd om een KRUIPAAL of een uitsparing in de stelling. Op het erf van een GRONDZEILER zijn 12 of meer van dit soort palen geplaatst. De molenkap (bovenkruier) of kast (standerd) wordt als het ware rond het middelpunt van de molen omgetrokken. Op veel molens heeft de KRUIHASPEL plaats gemaakt voor een KRUILIER. Een lier heeft één of twee slingers en een aantal tandwielen die voor de nodige vertraging zorgen.

Typen kruitwerk • Bij de BOVENKRUIER gaat het verdraaien van de kap op rolletjes, op neuten of via een glijring. Het meest simpele kruitwerk is het GLIJKKRUWERK. Hierbij glijden de VOEGHOUTEN over een ronde ring die op het BOVENTAFELEMENT is gemonteerd. Om het glijden gemakkelijk te maken moet de molenaar de GLIJRING geregeld met reuzel en grafiet

insmeren. KEERKLOSSEN aan de onderzijde van de VOEGHOUTEN zorgen ervoor dat de KAP er niet afschuift.

Bij het NEUTENKRIJWERK is de GLIJRING vervangen door een groot aantal klossen (vaak 50 of meer) Aan de onderzijde van de kap zit een houten ring gemonteerd die op deze NEUTEN rust. Het voordeel van dit kruitwerk is dat het gewicht van de kap over meerdere punten wordt verdeeld en hierdoor lichter zal kruit dan een molen dat een GLIJKRIJWERK heeft. Een KEERKUIP zorgt ervoor dat de KAP niet van de NEUTEN af kan schuiven. Ook hier moet de molenaar van tijd tot tijd de NEUTEN smeren met grafiet en reuzel.

Het ROLLENKRIJWERK kent een aantal varianten. Wij geven een beschrijving van het ROLLENKRIJWERK in zijn meest simpele vorm. Op het BOVENTAFELEMENT is een houten ring aangebracht en aan de onderzijde van de KAP is een houten ring aangebracht. Tussen deze twee ringen zitten houten of gietijzeren rollen, enigszins conisch van vorm. Deze rollen zijn door middel van een ROLRING met elkaar verbonden. Vergelijk het met een conisch lager. Ook hier zorgt een KEERKUIP ervoor dat de molenkap op z'n plaats blijft. Dit type kruitwerk heeft als kenmerk dat de molen heel licht kruit.

Een PALTROKMOLEN kruit in z'n geheel op zo'n ROLLENKRIJWERK. De STANDERD- en WIPMOLEN kennen alleen een GLIJKRIJWERK. Bij deze typen molens draait de kast van de molen om een verticale spil met daaromheen een relatief kleine oppervlakte (DE ZETEL) waarop de kast van de molen rust en wordt gekruit.

Resumerend kunnen we stellen dat er in dit stukje nogal wat molen- termen zijn genoemd die specifiek betrekking hebben op het KRIJVEN van de molen. Wanneer u een bezoek aan een molen brengt en daarbij let op de manier van kruit, dan wordt het u vast veel duidelijker. Vraag eens aan de molenaar of u een stukje mag kruit en ervaar zelf hoe licht of zwaar een molen kruit. □

---

boekennieuws

Nieuwe impuls voor herbouw DE STER • Binnenkort krijgt de fondsenwerving van STICHTING DE STERREMOLEN een nieuwe impuls met de publikatie van een historische uitgave. Op 10 mei verschijnt Houtzaagmolen DE STER; de opkomst, ondergang en wederopbouw van een molen in Utrecht, een rijk geïllustreerde uitgave, in het voorwoord aanbevolen door burgemeester Opstelten. Het boek wordt in eigen beheer uitgegeven door VERENIGING MOLENERF DE STER, de beheerder van het gelijknamige terrein. De vereniging heeft bij de totstandkoming van het boek samengewerkt met de Wetenschapswinkel Letteren Utrecht. De auteur,

de historicae Bernet van Leeuwen, heeft uniek beeldmateriaal verzameld en niet eerder geopende oude archieven geraadpleegd, waarbij zij verrassende ontdekkingen heeft gedaan.

De verkoopopbrengsten van het boek komen ten goede aan de herbouw van houtzaagmolen DE STER. STICHTING DE STERREMOLEN streeft sinds 1988 naar de herbouw van deze molen, de kroon op de restauratie van Molenerf De Ster aan de Leidsche Rijn in Lombok. Dit rijksmonument is in ons land een van de weinige vrijwel compleet bewaard gebleven houtzaagmolenerven. Tot 1911 heeft op dit terrein houtzaagmolen DE STER gestaan, een achtkante stellingmolen, die in 1721 werd gebouwd. De stichting is er de afgelopen jaren in geslaagd meer dan f. 1.000.000 (één miljoen gulden) bijeen te krijgen. Voordat de herbouw kan beginnen is in totaal nog f. 450.000 nodig. STICHTING DE STERREMOLEN beschouwt de verschijning van het boek als een welkome steun in de rug. Door de financiële bijdrage van diverse bedrijven en instellingen, is de winkelprijs slechts f. 17,50 en kunnen de opbrengsten ten goede komen aan de herbouw. De stichting heeft bovendien een donateursactie aan het boek verbonden. Wie voor minimaal f. 25,- donateur wordt, ontvangt het boek gratis.

Burgemeester Opstelten spreekt in zijn voorwoord over 'een uniek stukje cultuurgeschiedenis van onze stad'. Het boek beschrijft het wel en wee van de diverse eigenaren die molen DE STER sinds 1721 heeft gekend. Vanaf 1876 was het bedrijf in handen van de familie De Wit. Die kocht het in dat jaar voor f. 15.000,-. De originele koopakte, één van de ontdekkingen bij het archiefonderzoek, staat in het boek afgebeeld. In 1890 kocht de familie De Wit ook DE BIJGEVAL, een tweede houtzaagmolen, die naast DE STER aan de Leidsche Rijn stond, maar waarvan niets bewaard is gebleven. In het boek is ook de geschiedenis van deze molen vastgelegd.

Verder beschrijft de auteur onder meer de werking van houtzaagmolens, de opkomst en teloorgang van de moderne industrie aan de Leidsche Rijn en de ondergang van de houthandel op Molenerf De Ster. Die werd in de jaren zeventig ingeluid door een verouderde bedrijfsvoering. Begin jaren tachtig ging de gemeente over tot onteigening. Enkele jaren later startte de restauratie van het molenerf, die in 1987 werd voltooid.

Houtzaagmolen DE STER telt 64 pagina's en vele zwart-wit afbeeldingen. Het is een gebonden boek, uitgevoerd met 'hard cover' en een stofomslag in kleur. Het boek verschijnt in een oplage van 1750 stuks. Te bestellen via een bankoverschrijving van f. 25,- (inkl. verzendkosten) op rekeningnummer 24 241 t.n.v. STICHTING DE STERREMOLEN in Utrecht □

Naar windmolen

Joeswert

te Feerwerd voor:

- tarwemeel
- tarwebloem
- rijst
- gort
- pannenkoekmeel
- gemengd graan
- en andere molenprodukten
(ook voor zelfbakkers/sters)

Dinsdag t/m zaterdag geopend van
13.30 - 17.30 uur.

Molenaar Rolf Wassens

☎ (0594) 62 15 45 / 62 19 45

V

M

VEENKOLONIAAL MUSEUM

Veendam

Openingstijden

maandag gesloten, dinsdag t/m vrijdag:
11.00-17.00 uur, zaterdag en zondag 13.00-17.00 uur

DE MOLEN IN DE VREUGD?

Wij hebben
een grote collectie
geboortekado's, zoals:

*kindercouverts,
rammelaars,
spaarpotten,
servetbanden,
papepels en
geboortebekers
in zilver en pleet.*

GRAVEREN IS GRATIS!

JUWELIER REPKO

Herestraat 4
Groningen
tel. (050) 312 91 31

Mulder Pot - Kropswolde
KORENMOLEN De Hoop

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

geopend:
di. t/m vr. 13.30-17.00 uur
za. 09.00-12.00 en 13.30-17.00 uur.

Molenaar J.J. Pot
telefoon (0598) 39 49 53

Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij

speciaal voor molenaars

SINDS 1873 SPECIALIST IN HET VERZEKEREN VAN WINDMOLENS

Hoofdkantoor Deventer: Singel 19 - Postbus 448 - 7400 AK Deventer
Telefoon (0570) 61 23 53

DE KAMERSPECIALIST

**HUUR
VERHUUR
ADVIEZEN
BEMIDDELING**

**Beheer van Huizen, Kantoren
en Bedrijfspannen.
Gespecialiseerd in Kamerverhuur.**

Eendrachtskade N.Z. 25
9718 BB Groningen
☎ (050) 313 34 16
Geopend : 10-12 en 13-17.30 uur

P. REITSEMA

AMBACHTELIJK MOLENAAR

Schipvaart 36
9883 PR OLDEHOVE

Producent van diverse soorten meel, zoals:

- VOLKOREN TARWEMEEL
- MEERGRANENMEEL
- GEPLETTE TARWE
- ROGGELOEM
- ROGGE
- HAVER
- LUNZAAD
- PANNEKOEKMEEL

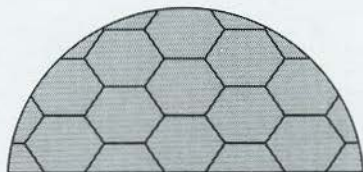
De molen is voorzien van een pellerij, zodat we
nog de OUDERWETSE GORT voor u hebben.

Molen "De Leeuw"
Oldehove Tel. (0594) 59 16 28

LAMON

- Betonrenovatie
- Gevelherstel en -impregnering
- Kelderafdichting
- Houtworm- en zwambestrijding

LAMON

Produktieweg 8 9301 ZS Roden
Telefoon (050) 501 24 00
Fax (050) 501 29 88

Hoekstra's

drukkerij & boekhandel

*De zaak
waar service
centraal
staat!*

*voor al uw
familie- en
handelsdrukwerk*

boek- en kantoorboekhandel, ook voor computersupplies,
tijdschriften, rookwaren, Lotto en Toto winkelier, Krasloten,
Staatsloten, NS-verkooppunt, uitgave Noordwesthoek

Herestraat 41, Grijpskerk, tel. (0594) 212253 / fax 213723

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen. Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkorenmeel

Hondensport

Vogelzaden, Vogels

Aquariumbenodigdheden

Hengelsportartikelen

en alles voor Uw huisdieren

Rijksstraatweg 135

(050) 534 48 16

HAREN (Gr)

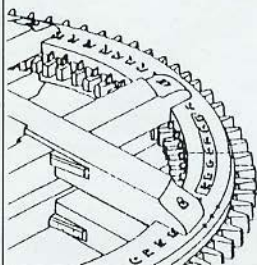
BAKKER de Rappe Schoenlapper
Fa. DOORNBOS

A-Kerkhof 33 - 9712 BC Groningen
Telefoon: (050) 312 08 07

MOLENMAKERS
BEDRIJF

fa. Molema v.O.F.

PROVINCIALEWEG 4A
9677 TW HEILIGERLEE
TELEFOON (0597) 59 16 60

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen. Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

JAN VOS

Rietdekkersbedrijf

Al meer dan 25 jaar vakmanschap

- *Boerderijen
- *Bungalows
- *Villa's
- *Molens
- *Recreatiebungalows
- *Tevens golfplaatbedekking

Ook voor reparatie & onderhoud

tel. (050) 406 20 39

Oude Boerenweg 11 - Glimmen

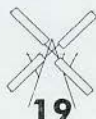
artikelen

Molenexcursie Brabants-Gelders rivierengebied

door Martin E. van Doornik

Zonnig weer en een stevige maalwind zijn de ingrediënten waar menig molenaar op de Nationale Molendag of op excursiedagen van droomt. Deze ingrediënten zijn werkelijkheid geworden op zaterdag 13 april 1996 tijdens de excursie, die de Molenwerkgroep Oost-Groningen in samenwerking met de Molenwerkgroep Noord-Groningen heeft georganiseerd.

Met een touringcar van de fa. Jansen uit Oude Pekela is de oostelijke groep vrijwilligers uit Winschoten vertrokken, terwijl de noordelijke groep met eigen vervoer naar Assen was gekomen om zich daar bij de oostelijke groep in de bus te voegen. De kosten waren slechts f. 20,- per persoon, maar men moest zelf voor consumpties zorgen. Dat maakte de reis sober en goedkoop, maar de onderlinge gezelligheid

was er niet minder om! Met name voor de vrijwilligers onder ons die nog in opleiding zijn, zijn de bijzondere molentypen, schepraderen, de trommel- en unstervang van essentieel belang.

Al gauw voorbij Lexmond zagen wij een aantal wipmolens draaien in het landschap. Vermeldenswaard zijn de talrijke percelen land waarop wilgetenen werden geoogst. Bij Gorinchem zagen wij twee wippen in een erbarmelijk slechte biotoop. Het was nog geen tien uur in de ochtend terwijl de bus stopte bij de ZANDWIJKSE en de UITWIJKSE MOLEN. Het zijn allebei grote zwart geteerde wipmolens met open scheprad en ze zijn beide bijna drie eeuwen oud. Ze zijn helaas een restant van de vroegere groep van zes wipmolens en hebben thans een rond-maalcircuit. De UITWIJKSE MOLEN draaide er lustig op los met vier halve zeilen en een scheprad, waarvan het water opspatte. Een lust voor het oog. Zijn westelijke buurman draaide met slechts twee halven, omdat de vorst in de grond gedurende de afgelopen strenge winter de krimpmuren tegen elkaar had gedrukt, waardoor het scheprad klem was komen te zitten. Door het wegnemen van een aantal kammen uit het grote waterwiel ter hoogte van de schijfloop kon de molen alsnog "voor de prins" draaien.

In de verte was molen DE HOOP te Gorinchem draaiend zichtbaar. Meer naar het oosten was de herbouwde geheel stenen acht-kante stellingmolen NOOITGEDACHT te Woudrichem te zien. Helaas was hij niet aan onze route gelegen. We reden door de dijkdorpjes Almkerk en Dussen, waarbij we de werk-plaats van molenmaker M. Straver zagen met enkele modelmolens op schaal ongeveer 1:3 in de directe omgeving. De molens hier in het Land van Heusden en Altena vallen op door hun kleuren-schema: al het houtwerk is zwart geteerd met een verticaal wit raampje in het achterkeuvelens. Hetzelfde vinden wij hier bij de rietgedekte houten boerenschuren in deze omgeving. Twee volgende molens op onze route zijn daarentegen door hun bonte kleuren vreemde eenden in de bijt in deze streek.

*De malende UITWIJKSE WIPMOLEN
bij Woudrichem met open scheprad.
(Foto MEvD, 13-04-'96)*

Even later werd de malende ZUIDHOLLANDSCHE MOLEN te Hank bereikt. Door de inundatie van 1944 en de watersnoodramp van 1953 heeft het landschap hier een wat moderner aanzien gekregen. De molen van Hank is een forse achtkante schepradpoldermolen van het Zuidhollandse type, in 1791 gebouwd, waarschijnlijk door een Rotterdamse molenmaker. De enige afwijking aan deze molen zijn de lange spruit in het midden en de trommelvang. De molen met een vlucht van bijna 28 meter viel verder op door zijn talrijke grote ramen. De staart heeft een zogenaamd galghout. Helaas is de molenaarswoning uit 1877 in andere handen overgegaan en de huidige bewoner heeft door diverse moderne verbouwingen van het huis en het herscheppen van het molenerf in een soort "Intratuin" voor een ernstige disharmonie met de molen gezorgd. Afschuwelijk, want alleen vanuit het oosten is de molen nog goed te fotograferen. Er werd tot in de kap toe rondgekeken. Indrukwekkend is het reusachtige waterwiel van bijna 9 meter doorsnee, met gebogen kruisarmen.

De volgende molen is de ronde stenen grondzeiler-korenmolen DE WITTE MOLEN te Meeuwen. Tot 1986 stond de molen tussen de fabrieken van dezelfde naam, welbekend van vogelzaden etc., die je in dierenwinkels aantreft. Toen is de stenen molenromp in zijn geheel verplaatst naar een betere locatie. Nog in 1987 lag de oude kap op de grond en van de bovenas maakte ik een tekening, welke in de Gilde-Informatie XXII is afgebeeld. Het bleek naderhand een zaak van lange adem te zijn, want de restauratie is nu nog steeds niet klaar, hoewel de molen wel met twee lange halve zeilen aan het malen was. Het muurwerk is nog niet geheel hersteld en moest nog wit bepleisterd worden. De fraai geverfde omlijsting van de grote gevelsteen (zie het boek De Brabantse Molens, pag. 314) ontbrak nog steeds. Eén van de twee koppels maalstenen is voorzien van een "pennetjeswerk", welke herkenbaar is aan de vierkante houten paal tussen ligger en pasbalk. Door onvoldoende olie in de taatspot onder de koningspil vulde een jankend geluid de molen...

De bus werd weer gestart om naar het vestingstadje Heusden te gaan, waar drie open standerdmolens staan. Om 13.00 uur kon de trap van de STANDERDMOLEN NR. III betreden worden. Hij is pas 22 jaar oud, maar zo te zien is hier weer een grote onderhoudsbeurt nodig. Gebouwd op een historische molenlocatie, maar op slechts 30 meter afstand van een scheepswerf; daarom stond hij met vier lange halven te draaien op de noordoostenwind. Na een wandeling op de oude wallen bekeken we STANDERDMOLEN NR. II uit 1973. Deze is door zijn doorlopende trapbomen tot de hoekstijlen iets anders dan zijn twee collega's. STANDERDMOLEN NR. I is een origineel exemplaar, in 1971 uit het Belgische Lommel overgeplaatst. Van deze molen tekende ik, op aanwij-

zingen van wijlen molenmaker Hans Weerheym, eveneens de (insteek)as voor bovenvermelde Gilde Informatie. Vandaag was de molen echter gesloten. In verband met de duivenoverlast is de onderkant van alle drie standerdkasten met gaas bespannen. Aan de Markt werd er op een café-terras van consumpties genoten onder de heerlijke zon. Wij waren zowat al in vakantiestemming, een goedmaker na de lange strenge winter achter ons. Bij het café staat het oude "Commiezenhuis", het 17e eeuwse kantoor voor het innen van de belasting op het gemaal. Tot half drie hadden we gelegenheid om het oude vestingstadje te bekijken. Heusden toonde zich werkelijk een voorbeeld hoe je standerdmolens op oude vestingwallen kunt reconstrueren, zoals ook in Bourtange, Leiden en Brielle het geval is. En nu Naarden nog!

*De STANDERDMOLEN NR. II te Heusden vanuit het zuidwesten gezien, met op de achtergrond STANDERDMOLEN NR. III.
(Foto MEvD, 13-04-'96)*

Onderweg zagen wij de korenmolen EMMA te Nieuwkuyk malen! Op weg naar de achtste en laatste molen op onze excursie, de gesloten standerdmolen TOT VOORDEEL EN GENOEGEN te Alphen a/d Maas en hiermee waren we uit Noord-Brabant in Gelderland terecht gekomen. Hij is interessant door de drie koppels maalstenen, waarvan twee met spoorwiel, welke soortgelijke situatie wij verder alleen nog te Usselo (Ov.) aantreffen. In verband met allerlei klussen aan de molen draaide hij niet. Ook de kap is aan een nieuwe bekleding toe. Gescheurde stukken dakleer hingen daar los naar beneden. Aan de fraaie tocht over de kronkelende rivierdijken kwam echter een einde en er werd een aanvang gemaakt om via de Veluwe weer huiswaarts te keren, want onze buschauffeur wilde voor 8 uur 's avonds weer thuis zijn. Wij konden terugkijken op een interessante en vooral voor de cursisten onder de ongeveer 45 deelnemers zeer leerzame excursie. Het was niet duur en toch konden wij lange afstanden afleggen naar gebieden waar wij als Groningers normaal niet kunnen komen en daarbij maar liefst acht molens bezoeken. Wel erg vroeg uit de veren komen was hierbij het enige nadeel, maar wat geeft dat nou? Het was in hoofdzaak erg gezellig. Bedankt allemaal! □

Het onderstaand anoniem artikeltje werd eerder geplaatst in DE ZELFWICHTER nr. 6 van 1976. Omdat velen onder de lezers dit nummer waarschijnlijk niet meer zullen hebben volgt hier een herplaatsing. Als iemand weet wie de schrijver is dan vernemen we dat op de redactie graag.

Op bezoek bij de molenaar

door T.l.K. van de Molen

Dat er mensen zijn die met molentjes lopen, was mij bekend, maar dat hieronder zelfs molenaars waren kwam ik pas kort geleden tot de ontdekking. In het hierna volgend verslagje zal ik u dat eens haarfijn uit de doeken doen. We bekijken de zaak eens vanuit een andere hoek dan de molenaars, want die weten slechts wat opdoeken is...

Bij mijn bezoek aan molen "A" (we zullen maar geen namen noemen) bleek mij, dat juist die molenaar een man was met weinig fantasie en veel dubbelzinnigheden. Ik vroeg hem of hij de molen eens wilde laten draaien. Hij werd gelijk al nijdig en zei dat de molen alleen kon malen! In de loop van het gesprek voelde ik al wel aan dat hij bedoelde dat het bij hemzelf maalde. Maar enfin, de molen moest gekruid worden. We liepen langs een kruiwagen en ik bedacht dat hij bij het kruien dat ding wel nodig zou hebben. Toen was het opeens lachen geblazen. Hij meende te kunnen kruien zonder kruiwagen; volgens mij kan dat niet, maar hij ging de molen op de wind zetten. De bovenkant (kap heet zo iets meen ik) draaide hij in de richting van de wind (draait er lekker toch iets aan die molen). Het begon me al een beetje te duizelen van al die termen en uitdrukkingen, zodat ik genoodzaakt was enige aantekeningen te maken. Thuis kon ik dan op m'n gemak de zaak eens rustig nakijken. Het is schrikbarend wat die man kon fantaseren. Hij vertelde dat de roeden zouden gaan draaien als hij aan een touw trok. Welnu, het was overdag, dus er was geen komeet aan de lucht te zien, laat staan de staart van zo'n komeet, ook wel roede genoemd. Dus hij kon wel zeggen dat hij het hele sterrenrijk van plaats kon laten veranderen maar je zag er toch niets van! Het toppunt vond ik dat hij vertelde dat er spruitjes aan de molen zaten (korte en lange nog wel). Op den duur kwam ter sprake dat een molenaar zelfs muzikaal moest zijn. Er werd een Grieks snaar-instrument gebruikt om de molen op de wind te zetten. Als je niet muzikaal bent kun je geen lier bespelen toch? (magie vind ik zo iets). De man sprak ook steeds over een wachtdeur, die telkens maar open en dicht ging (alweer magie). Nu stond dat woord

niet in mijn woordenboek, maar wel het woord "wachtschip". Dat is een schip waar mensen worden opgeleid voor de marine. Dus begrijp ik hieruit dat dit een deur zal zijn waar de leerling-molenaars door moeten. Toen hij me ook nog aanwees waar die deur zat, kreeg ik wel erg veel medelijden met die leerling-molenaars. Want als ze door die deur moesten, dan konden ze niet anders dan op de knieën door het water. En dat terwijl er een deur op de begane grond is (twee zelfs!) waar je normaal door kunt. Maar ja, zachte leermeesters zullen wel stinkende mulders maken, zoals een Nederlandse zegswijze ons leert.

Toen de molenaar over een bonkelaar begon te praten, raakte ik helemaal de kluts kwijt. Ik dacht bonkelaar...?, dat zal wel wat met bonken of beuken te maken hebben. Na enig nadenken vroeg ik hem dan maar of die bonkelaar van beukehout was gemaakt. (Dat was toch niet zo'n vreemde gedachtengang? Tenslotte had de molenaar zelf al vreemdere dingen verteld!) Ik kreeg als antwoord dat de bonkelaar van iepenhout was gemaakt. (hadden ze dat ding toch beter iepelaar kunnen noemen?)

Tenslotte kwam aan het licht dat molens ook nog dienden als een geheime opslagplaats voor militaire doeleinden. In dienst heb ik namelijk geleerd dat een vijzel een bepaald soort mortier is en die vijzel zat verscholen onder in de molen, onder twee grote luiken. Mijn stomheid had toen mijn klomp geslagen, zodat die brak. Ik denk niet dat ik ooit nog eens in de buurt van een molen kom, mij te gevaarlijk hoor!

Vrijwillig molenaar en molenmaker

door H. Blaauw

Mulder Begeman in Noordbroek had een breuk. Wel niet zo erg, maar hij moest geopereerd worden. Hij vroeg mij of ik de zaak kon waarnemen. Ik moest dat natuurlijk even met mijn verloofde overleggen. En zo gingen we onze drie weken vakantie doorbrengen op de NOORDSTAR.

"Je moet maar malen met de machine", had Begeman gezegd. Ik had dat al heel wat keren meegemaakt, dus geen nieuws. Een handle naar beneden doen, de riem om de motor een beetje meehelpen en dan langzaam de weerstand in schakelen en dan maar malen. Meel voor de boeren en voor de bakker voor paardeboden. Wanneer het gemaal

klaar was, opladen op de wagen, het paard ervoor en dan bezorgen bij de klanten en koren mee terug nemen. Het was een aparte zomer. Voor we opstap gingen eerst in de lucht kijken. Het onweerde bijna alle dagen wel een beetje. Wat gerommel met nu en dan weerlicht. Onze eerste reis ging naar Staatshorn. Halverwege de Slochterweg begon het te motregen en we kropen met ons beiden onder het zeil, dat over de wagen lag. Onze eerste klant was vrouw Amerika. "Zit je onder het zeil? Pas maar op dat je met je beiden blijft!" Ik leverde mijn meel af en vrouw Amerika ging naar binnen om geld te halen. Bij het huis stond een paal en daar op een groot wagenwiel, waar melkbussen, emmers en verder huishoudelijk gereedschap op lag, dat na het boenen moest drogen. Ook een grote koekepan. Dit voorwerp veranderde snel van plaats en werd veilig onder het zeil opgeborgen. We gingen verder het veld in tot dichtbij het Slochterbos. Ook hier werden de klanten bediend waarna de terugreis werd aanvaard. Bij het huis van Amerika hielden we stil. De vrouw liep om het huis alsof ze iets zocht. "Ben je wat kwijt?" "Ja man. Ik had mijn koekepan op 't rad en nu is hij weg!" Vol trots toonde ik haar de pan, die ik verstopt had. "Je was toch bang, dat we onder het zeil wel eens niet met ons beiden konden blijven. En als ik moet trouwen heb ik geen centen. Als je ook wat geeft, komen we er vast." "Wel bliksemse jong", zei vrouw Amerika. Ik gaf de pan terug. We hebben er later nog vaak om gelachen.

Bij een boer in het Noorden moest ik vier zakken koren mee terugnemen. De boer zei: "De zakken staan klaar en de banden liggen er op, je moet ze nog even dichtbinden." Ik zei: "Dat is goed en dan mag je zelf de zakken op de wagen leggen, want ik heb niet zoveel kracht." "Je bent een mulder van niks", zei de agrariër. In de molën had ik onder aan de trap onder de maalzolder een zak meel tegen de laatste treden gezet. En niet zonder voorzorg. Op zekere dag toen ik weer naar beneden ging stapte ik verkeerd en gleed mooi langs de treden naar beneden en met een plof op de zak. Ik wist nu hoeveel treden er waren en hoeveel wervels ik had. Gelukkig waren ze nog heel.

Bij een bakker moest meel op de zolder gebracht worden. Van de ladder brak een trede, maar ook hier kwam ik met de schrik vrij. Zonder schrikken kom je er zeker niet.

De poldermolen te Staatshorn was omgewaaid en Begeman had de ijzeren as gekocht om zijn houten as te vervangen. Een heel karwei, dat door molenmaker Wiertsema tijdens de oorlog werd uitgevoerd. Eerst moesten de roeden kaal gemaakt worden en toen gebeurde het. Vlakbij de as brak een heklat en Wiertsema viel naar beneden langs de heklatten die afbraken en kwam op de stelling terecht. Ik legde hem languit en toen als de wind naar de dokter.

"Mijn man is naar een kraamvrouw", zei doktersmevrouw. "Wat is er aan de hand?" "Ik zit in de kraam met Wiertsema. Hij ligt op de stelling." "Weet u wat? Ga even naar de veearts. Die verleent wel eerste hulp." De veearts ging met mij mee. We legden Wiertsema op de maalzolder tot de dokter kwam. Wiertsema werd naar huis gebracht en zes weken lang lag het werk stil.

Een mooie zomerdag. Er waren 's morgens heel wat mensen op de been. Helpers en kijkers.

AAN DE VOET VAN D'OUDE MOLEN
LIGT DE AS IN 'T HETE ZAND.
HEBEN WORDT HIJ OPGETROKKEN
FLINK WAT GEZELLEN BIJ DE HAND.
VAN HET VOORHOOFD HEET:
GUTSEN ZAL HET ZWEET.
ZAL HET WERK DE MEESTER LOVEN,
MAAR DE ZEGEN KOMT VAN BOVEN.

uit "Die Glocke" van Schiller.

Enige weken later was het werk gereed. De nieuwe as draaide eerst moeilijk. Door het lange liggen te veel geroest. Ieder kwartier smeren en het ging steeds beter. Molenaar en molenmaker. Een mooi beroep. Echter niet altijd zonder gevaar, maar dat heb je overal. □

Het openleggen van een koppel maalstenen in een standermolen

door Martin E. van Doornik

Het begon allemaal met een oproep in het Zeeuwse molenorgaan DE WINDMOLEN in de herfst van 1995, voor het meehelpen met het openleggen van een koppel maalstenen middels een steenreep om de bovenas, dus zonder steenkraan, in de fraaie standermolen DE HOED te Waarde (Zuid-Beveland), die eigendom is van VERENIGING DE ZEEUWSE MOLEN. Deze molen heeft vroeger in België gestaan en draagt specifieke Vlaamse kenmerken.

Door het feit, dat er in de molen DE JONGE HENDRIK te Den Andel onderdelen aanwezig zijn, afkomstig van de lang geleden gesloopte standermolen van Niekerk (W.K.) en door het kort geleden verschenen boek De Standerdmolen, ben ik de laatste tijd steeds meer geïnteresseerd geraakt in molens van dit bijzondere type. Het openleggen van een maalsteen op deze manier is een zeer zeldzame ervaring en daarom

heb ik me aangemeld bij de Zeeuwse Gilde-afdeling, die deze dag heeft georganiseerd. De laatste keer dat ik op een standerdmolen heb mogen draaien, was in 1984 te Coquelles in Frankrijk en dat is nu (veel te) lang geleden.

De fraaie standerdmolen DE HOED te Waarde.

(foto: MEvD, 16 maart 1996)

Als je op zo'n twee kilometer van de Waddenzee woont, ligt Waarde dus niet bepaald naast de deur en op 16 maart 1996 ben ik om 4.15 uur 's morgens opgestaan om naar de stad Groningen te fietsen en daar de eerste trein naar Holland genomen, fiets mee. Door onderhoud aan het spoor tussen Rotterdam en Dordrecht liep de trein veel vertraging op en na het snel sprinten vanaf station Kruiningen kwam ik om 11 uur in Waarde aan. Boven in de molen waren Jaap Wagenaar, Nico Haak, Frans Weemaes en Nel van Leyen zojuist begonnen met het lichten van de looper van de achtermolen middels een koevoet en trapwigen.

Het demonteren van de kuip met kaar en toebehoren heb ik dus gemist, maar dat is niet zo erg, want dat is identiek op een bovenkruier.

Na elkaar hartelijk begroet te hebben, ging het werk verder. Er waren nog vijf personen aanwezig die ik niet ken, in totaal waren wij dus met ons tien op de standerdmolen aanwezig.

De molen heeft op Vlaamse wijze twee bovenwielen om de as, die ieder een koppel maalstenen in één lijn op de steenzolder aandrijven. Het koppel dichtbij het trapgebint heet dan voormolen, het andere bij het stormgebint heet achtermolen (Vlaamse molenterminologie).

In tegenstelling tot wat ik had verwacht, wordt hier geen gebruik gemaakt van een klamant met teers en er worden ook geen steenhouten naast de meelring gelegd, wat wel in het boek DE STANDERDMOLEN staat beschreven. Een ongeveer 6 cm. dik touw (hier: steenreep) met lus ging door het kropgat, het andere uiteinde ging door de lus bij de rand van de looper en zo ontstaat er een strop. Om de as wordt het touw zo'n drie

of vier maal geslagen, nadat deze eerst via een rol op de ijzerbalk was gestoken. Om de loper links tegen de zijweeg gezet te worden, moet de strop rechts aan de loper bevestigd worden. In verband met de vereiste overbrengingsverhouding van het bovenwiel naar de schijfloop is de ijzerbalk hier sterk naar het bovenwiel toe gebogen en zelfs zijn er uitsparingen in gehakt voor het laten passeren van de bovenwielkammen. Ik wilde tevens goed bekijken op welke wijze de steenreep om de as zou worden vastgemaakt, maar nee, het uiteinde van het touw hing los van de as af. Niet zichtbaar vanuit de standerkast, draaide iemand met een pikhaak het wiekenkruis langzaam rond en met een hevig kreunend geluid spande het touw zich vast rond de as, de reep werd onbeweeglijk strak. Nico Haak hield, staande op de ijzerbalk, de boel in de gaten en riep wat commando's naar buiten. Frans Weemaes trok stevig vast aan het uiteinde van de reep om deze niet van de as af te laten schieten, wat beslist niet ongevaarlijk kan zijn! En daar kwam beweging in de loper. De trapwiggetjes werden verder onder de steen geduwd, om ervoor te zorgen dat de tap van de bolspil niet over de maalkerven gaat krassen! De pal in het bovenwiel zorgde ervoor dat het gevluht niet terugdraaide door het gewicht van de steen. De schijfloop van de voormolen zat nog ingeschakeld en draaide ook mee. Met een lichte dreun kwam de lopersteen op de steenbalk en met vereende krachten werd hij tegen de linker zijweeg gezet met wat stukken hout als steun erbij. Er zit een grote viertaksrij (vast werk) in. Dat verklaart waarom er zich geen balanceergaten in de steen bevinden.

Aanvankelijk dacht ik dat het koppel maalstenen (17de kunststenen van fabrikaat Van Hees te Geldern, jaar 1993) opgelegd zou worden om gebild te worden, waarvoor ik ook mijn eigen bilhamer heb meegebracht. De reden voor het openleggen (openbreken zou men soms ook zeggen, maar naar mijn mening wordt hier niets opengebroken, dat klinkt te vernielend!) is dat er iets mis was gegaan met de smering in de

De lopersteen wordt nu gelicht. Rechts Frans Weemaes, technisch adviseur van de Zeeuwse molens.

(foto: MEVD, 16 maart 1996)

taatspot en dat het kussenblok, waarin de taatspot was gevat, gescheurd was. Het schijfje onder de taats was verdwenen en de olie is net zilververf geworden. Daar moest dus wat aan gebeuren. Het achtergebleven meel tussen de kerven op de stenen is door vochtigheid hard aangekoekt en hier mocht ik de harde rommel er voorzichtig uit billen, zonder het profiel van de maalkerven te beïnvloeden. Daarna heb ik de stenen goed schoon gemaakt. Ik ben ervan overtuigd, dat het weer terugleggen van de looper op de ligger nog moeilijker zal gaan, jammergenoeg kon ik hierbij niet aanwezig zijn.

Het is duidelijk dat het werken in de praktijk op een standerdmolen, zoals op pagina 47 e.v. in het boek *De Standerdmolen* is beschreven, inderdaad veel omslachtiger is dan op een bovenkruier, zoals ik gewend ben. In *DE JONGE HENDRIK* kon ik in mijn ééntje met een normale steenkraan een koppel 16der kunststenen openleggen in één uur tijd, inclusief het demonteren van de kuip met kaar etc. en het uit de rijs takelen van de steenspil. Op een standerdmolen heb je hulp van meerdere mensen voor nodig, dat maakt het wel lastiger en kost meer tijd. Gelukkig is *DE HOED* eigendom van een vereniging en in verenigingsverband kan men het een en ander makkelijker regelen. Voorts is de loopafstand tussen de maalbak en de staart of de roeden op een bovenkruier uitermate gunstiger dan bij een standerdmolen, laat staan het luien van de zakken in een flinke regenbui!

Dit zijn redenen waarom niemand tegenwoordig een maalbedrijf op economische basis op een standerdmolen durft te beginnen ten opzichte van een bovenkruier. Het is nu vooral een zaak voor vrijwillige molenaars geworden, die dit zeldzame molentype met veel plezier in stand houden.

Na van de Zeeuwse molenvrienden afscheid genomen te hebben, fietste ik naar Kruiningen om met de trein weer huiswaarts te keren. Wellicht een lange reis voor één dag, maar wat ik hier in Waarde heb meegemaakt, daar kun je veel van leren en ik heb met een zeer voldaan gevoel geen spijt van gehad. Want hoewel een vrijwillige molenaar al jarenlang gediplomeerd mag zijn, over molens raak je nooit uitgeleerd! Als de verschillende Gilde-afdelingen hier en daar diverse technische molendagen zullen organiseren, zoals vandaag in Waarde en vrijwilligers "van buiten" uitnodigt, dan zouden wij qua molenkennis veel sterker staan! □

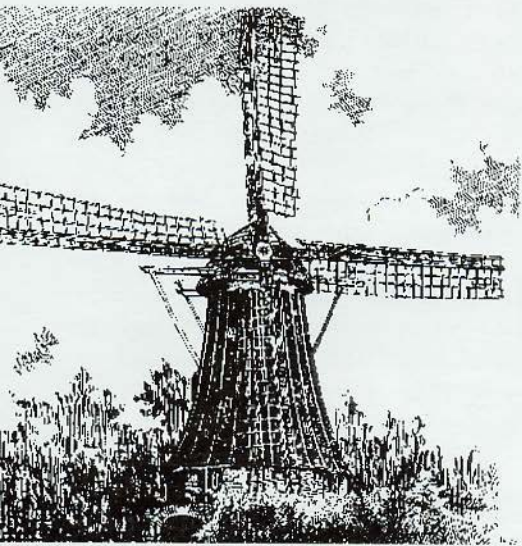
BEDANKT ZEEUWSE MOLENVRIENDEN !

Verstild verleden (17)

door H.A. Hachmer

Ditmaal in verstild verleden een oude bekende voor de leden die al wat langer aangesloten zijn bij de Vereniging. De molen van K. & J. Wilkens te Veendam. In DE ZELFWICHTER no. 64, december 1991, werd de geschiedenis van de molen al uitgebreid beschreven. Helaas bezat ik toen slechts een magere kopie van de originele molenfoto en deze werd bovendien in spiegelbeeld geplaatst. Sinds kort bezit het Veenkoloniaal Museum te Veendam het origineel van de door de stad Groninger fotograaf J.G. Kramer gemaakte foto.

De houtzaagmolen van K. & J. Wilkens, *Welgelegen* genaamd, werd in 1838, aan het Beneden Oosterdiep te Veendam gebouwd. Er werd geen gebruik gemaakt van een tweedehandsje. De buurt hielp zoals gebruikelijk mee bij het richten van de molen. De houtzaagmolen deed dienst tot 1892. Daarna werd de molen door molenmaker J.B. de Haan uit Veendam gesloopt en verplaatst naar de polder van Tochmaland te Kollum, alwaar de molen nog valt te bewonderen. □

*Houtzaagmolen WELGELEGEN van K. & J. Wilkens
(foto: eigendom Veenkoloniaal Museum)*

J.G.KRAMER

GRONINGEN.

Over een molenverzameling

door C.E. van der Horst

1 "Les Moulins de France" door J.P.H. Azéma - Rennes 1995 - Een gebonden boek Afm. 20x26,5 cm. - 128 pagina's - met kleuren illustraties. Prijs f. 54,-. Verkrijgbaar bij Gysbers & van Loon - Postbus 396 - 6800 AJ Arnhem. Dit keurig verzorgde boek is bedoeld om een globaal overzicht te geven van de belangrijkste wind- en watermolens van Frankrijk. Op elke pagina worden zo'n drietal molens beschreven. Een gedeelte van de tekst wordt ingenomen door het adres en de huidige eigenaar van de molen. De ruimte die dan nog over is besteedt men aan de geschiedenis en restauratie van de molen. Zeer spijtig is dat men bij te weinig molens een afbeelding heeft geplaatst. Des te meer jammer omdat de ruimte voor een kleine foto ruimschoots aanwezig is en tot overmaat van ramp heeft men getracht het tekort aan afbeeldingen te moeten goedmaken met wezensvreemde foto's van bijvoorbeeld wat grasland, een stukje heide, een bloemetje enz. Toch, al met al een boek waarmee men zich wel enkele uren kan vermaken en als gids voor in de auto, goed bruikbaar. □

*Kleine gesloten standerdmolen te Gravelines (Nord).
Deze beschermde molen wordt beschreven in het
boek van J. Azéma. Een foto van deze fraaie molen
zal men echter tevergeefs zoeken!*

(foto: I.J. de Kramer, 27 juni 1973, coll. CEvdH)

2 "De Wolden en het water" - De landschaps- en waterstaatsontwikkeling in het lage land ten oosten van de stad Groningen vanaf de volle middeleeuwen tot ca. 1870. - door W.A. Ligtendag. Afm. 16x24 cm. - 368 pag.'s - zw/w geïllustreerd - Uitg. Regioprojekt Groningen 1995. Prijs: f. 39,95. Dit boek, een dissertatie, met een breed scala aan geschiedkundige onderwerpen brengt in enkele hoofdstukken ook de molenbemaling in Groningen ter sprake. De schrijver weerlegt de algemene opvatting dat de molenbemaling in Groningen tot 1765 op slechts zeer bescheiden schaal werd toegepast. Het ligt voor de hand, aldus de schrijver, dat ook in de 15e en 16e eeuw vrij algemeen gebruik van watermolens werd gemaakt. De oudste vermelding van een watermolen wordt gevonden in een oorkonde van 1453. Een volgende vermelding wordt 130 jaar later opgetekend, gevolgd door meerdere andere voorbeelden tot hoogtepunten rond 1650. Het ging daarbij tot rond 1765 vooral om kleine particuliere molens. Grotere molens kwamen in deze periode slechts weinig voor. In een tabel geeft de schrijver vervolgens van 50 grote molens het stichtingsjaar aan, te beginnen met Slochteren 1783 en eindigende met Noordbroek 1806. Tot slot van deze molenhoofdstukken wordt in een laatste tabel een opgave verstrekt van de molenpolders in het onderzoeksgebied in 1857 - t.w.: 137 met evenzovele watermolens. Voor belangstellenden in de geschiedenis van het Groninger landschap en haar polders een belangwekkend boek. Verkrijgbaar bij de boekhandel - ISBN nr. 90-5028-066-8. □

3 Een ander belangwekkend Groninger boek is van Drs. Dorien Knaap : "K. & J. Wilkens Veendam (1823-1989)" - een bedrijfsgeschiedenis - 142 pag.'s. zw/w geïllustreerd - afm. 17x24 cm. ISBN 90-9008658-7 - prijs f. 25,-. Deze grote onderneming (eens: rederij, houthandel en zetmeelindustrie), thans tot multinational uitgegroeid en voor een gedeelte vallend onder de Houtgroep Nederland, is ontstaan uit de zaagmolen WINDLUST aan het Beneden Dwarsdiep te Veendam en gevolgd door de bouw in 1838 van de zaagmolen WELGELEGEN in het centrum van Veendam. In dit boek is veel te genieten niet voor molenliefhebber, maar wel voor de industrie liefhebber. We vinden het jammer dat er in het boek slechts weinig industrie foto's zijn opgenomen (het materiaal er voor zou er wel voor geweest zijn!). Er zijn veel portretten opgenomen van vroegere directeuren en dat lijkt ons voor een te beperkt publiek interessant. □

4

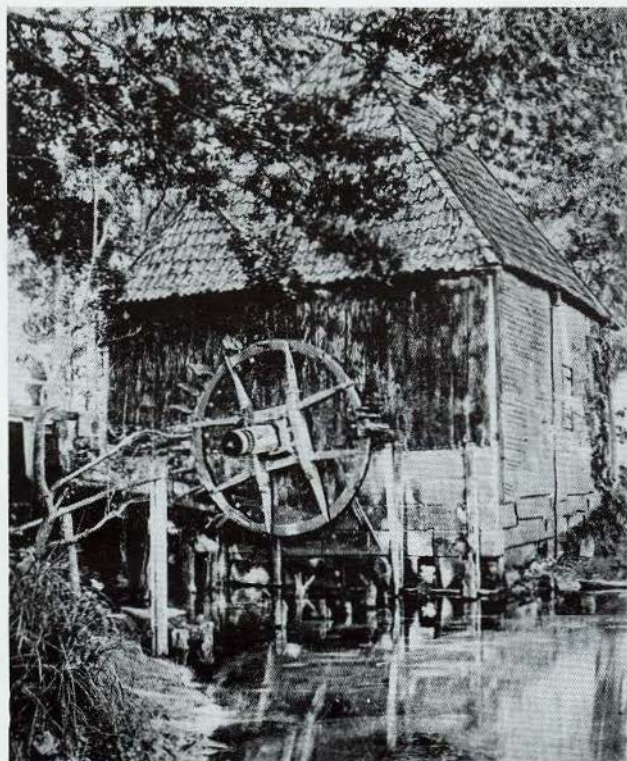
Met groot genoegen kondigen wij u hierna een tweetal belangrijke uitgaven aan betreffende de vroeger zo veelvuldig voorkomende oliemolens. Om te beginnen is daar dan een speciaal Themanummer van 'Molenecho's' - Vlaams tijdschrift voor molinologie - nr. 8 - juli-september 1995: **OLIEMOLENS IN VLAANDEREN** samengesteld door L. Denewet en J. Gerits. 87 blz. geïllustreerd. Prijs f. 29,-. (incl. porto). Verkrijgbaar door overschrijving op het Nederlandse banknummer 14.21.48.121 t.n.v. L. Goeminne te Zulte - o.v.v. 'Themanummer oliemolens'. Het fraai uitgevoerde tijdschrift bevat een verzameling opstellen van 13 molinologische auteurs. Achtereenvolgens komen de volgende zaken aan de orde: algemene inleiding, technische beschrijving met fraaie nauwkeurige tekeningen, de koolzaadwinning in Vlaanderen, interviews door de laatst levende echte Vlaamse olieslagers. Een héél interessant artikel, waarbij de echt Vlaamse uitdrukkingen direct in het hoog-Nederlands worden vertaald. Wat dacht u bijvoorbeeld van het sappige bloemrijke woord 'slunsemarchand' wat dan 'voddekoopman' blijkt te zijn! Vervolgens een economisch verslag van de oliemolens in 1764 en tenslotte een uitvoerige lijst van olieslagers in 1832 gevolgd door een opgave van achternamen welke zijn afgeleid van het beroep olieslager. Er zijn daarvan heel wat voorbeelden evenals dat ook in Nederland het geval is denkt u maar eens aan 'Slagman'. Dit indrukwekkende Belgische nummer kunnen wij u van harte aanbevelen. En ook speciale aandacht voor het hierna volgende nummer. □

5

In ons eigen land verscheen kort na bovengenoemde uitgave: H. Hagens **WATEROLIEMOLENS IN HET TWENTS-DUITSE GRENSGEBIED**, een uitgebreid verslag van de excursie in 1992 gehouden voor leden van T.I.M.S. Nederland. 68 pag.'s A4 formaat met niet minder dan 60(!) illustraties in de vorm van oude kaarten, tekeningen en oude en recente foto's. In dit boekje worden 4 watermolens besproken t.w.: DE MAST te Vasse, SCHLOSSMÜHLE te Lage (D.), de OOSTENDORPER MOLEN te Langelo (gem. Denekamp) en de NOORDMOLEN te Delden. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de verdwenen wateroliemolens in dit gebied. Wij vinden het een prachtige uitgave en een goede aanvulling van het onlangs verschenen en 'te mager' uitgevallen Overijssels molenboek. De prijs van deze Nederlandse uitgave is f. 29,-. (incl. porto). Het is te bestellen door overschrijving van dit bedrag op postgirorekening 61 04 927 van TIMS Nederland te Maartensdijk - o.v.v. 'Wateroliemolens'. □

6 Enige weken na verschijning van het nieuwe Friese Molenboek verscheen in eigen beheer: "De Windmotor als poldergemaal in Friesland" door J. Bergstra en W.D. Herfst. Een keurig verzorgd boek, afm. 15x21 cm. met harde omslag en 153 pagina's volop geïllustreerd, waarvan een enkele opname zelfs in kleur. Het is een inventaris van alle Amerikaanse windmotoren in Friesland. Het is voor de liefhebber van deze poldermolentjes een intreuig boek want met dit soort windmolens is het ongelooflijk slecht gesteld. Nog korte tijd en er is niets meer van over !! Dit is ook één van de redenen van de schrijvers om dit boek te maken. Behoud zo snel mogelijk wat er nog te redden valt... Van elke molen (of overblijfsel) is een afbeelding opgenomen met een korte omschrijving en een plaatsaanduiding. Een kaartje voorin vergemakkelijkt het opzoeken. Een inhoud ontbreekt helaas. Het boek eindigt met een aantal foto's uit de oude doos en enkele reproducties van oude advertenties uit de bloeitijd van deze bemalingswerktuigen. Het boek kan besteld worden door overmaking van f. 40,-. (inkl. port en verpakking) op postgiro 22 22 690 t.n.v. J. Bergstra te Sneek - o.v.v. 'Windmotor-boek'. □

*Een zeer oude
ansichtkaart van de
NOORDMOLEN te Azelo
(Ambt Delden,
Overijssel)*

(kaart: coll. CEvdH)

Het molenwinkeltje

Onderstaande artikelen zijn bij de vereniging op aanvraag verkrijgbaar. De prijzen gelden afgehaald bij de fam. Dijk, Aduarderdiep 3, 9833 TG DEN HAM (Gn), ☎ (050) 403 17 22.

Bij toezending worden verzend- en portokosten in rekening gebracht. Aangezien deze kosten sterk afhankelijk zijn van de bestelde artikelen, worden zij niet hier, maar alleen op de factuur vermeld. De letter/cijfer kode is de bestelkode.

MOLENANSICHTKAARTEN (kleur, serie 12 stuks) f 10,00

MA01

Den Andel	KoPel De Jonge Hendrik (7)	Ter Haar	KoPel Standerdmolen (126)
Finsterwolde	KoPel molen Ganzedijk (38)	Uithuizermeeden	WATER Goliath (122)
Noordhorn	KoPel Fortuna (140)	Veelerveen	KOREN Niemans molen (15)
Paterswoldsemeer	WATER De Helper (39)	Vriescheloo	KOREN De Korenbloem (16)
Sebaldeburen	WATER De Eendracht (42)	Zuidwolde	WATER Krimpstermolen (9)
Ten Boer	ZA+KO Bovenrijge (20)	Zuurdijk	KoPel De Zwaluw (66)

MOLENFOTO'S (kleur, per serie 10 stuks) f 10,00

MF01

Garmerwolde	WATER Langelandster (21)
Garsthuizen	KoPel De Hoop (114)
Kolham	KOREN Enterprise (98)
Leegkerk	WATER De Jonge Held (57)
Slochteren	WATER Fraeylema (109)
Slochteren	WATER GrootePolder (111)
Slochteren	WATER De Ruiten (113)
Wedderbergen	WATER (127)
Wedderveer	ZAAGM Spinnepkop (128)
Westerwijtwerd	KoPel Zeldenrust (75)

MF02

Appingedam	WATER Olingermolen (6)
Vierverlaten	WATER Zuidwendinger (55)
Glimmen	WATER Witte Molen (49)
Klein Wetsinge	KoPel Eureka (1)
Midwolda	WATER Paaltjasker
Onderdendam	WATER Zilvermeeuw (10)
Overschild	KOREN Windlust (22)
Spijk	KoPel Ceres (18)
Westerwijtwerd	WATER De Palen (77)
Zuidwolde	WATER † Witte Lam (12)

THEELEPELTJES

TH01 Molenaafbeelding in diverse typen op steel f 4,-.

TH02 Verzilverd, met ovale of ronde Delfts blauwe molenaafbeelding f 5,-.

STICKERS

ST01 Met embleem Vereniging Vrienden van de Groninger Molens f 1,-.

ST02 Met afbeelding van een Groninger Molen f 1,-.

MOLENBOUWTEKENINGEN (schaalmodellen)

BT01 Standerdmolen f 10,-.

BT02 Wipmolen f 10,-.

BT05 **KARTON BOUWPLATEN** (diverse modellen) f 7,50

BT03 Stellingmolen f 12,50

BT04 Spinnemolentje f 5,-.

BP01 **BORDUURPATRONEN** (met diverse molenaafbeeldingen) f 10,-.

LB01 **LESBRIEF** over molens f 1,-.

MT01 **MOLENTEGELTJES** f 5,-.

LF01 **LUCIFERS** (in doosjes met molenaafbeelding) Verpakt per 9 stuks f 2,50

BR01 **BROCHURE** Zelfzwichter
40 pagina's informatie in gekleurde omslag f 2,50

ZZxx **DE ZELFZWICHTER** (verschenen nummers) t/m nr.20 f 2,00, vanaf nr.21 f 2,50

Vereniging Vrienden van de Groninger Molens
Postbus 213 - 9700 AE Groningen